

Homidjonova Dilbaroy Jamshidjon qizi

FarDU talabasi

QUTB XORAZMIYNING “XUSRAV VA SHIRIN” DOSTONIDAGI ADABIY VA MADANIY AHAMIYAT

Annotatsiya: Qutb Xorazmiy o‘zbek va fors adabiyotining yirik shoirlaridan biri bo‘lib, o‘zining “Xusrav va Shirin” dostoni bilan tanilgan. Asarda sevgi va sadoqatni ulug‘lagan. Maqolada Qutb Xorazmiyning “Xusrav va Shirin” dostonining qisqachatahlili, uning mazmuni, adabiy uslubi va tarixiy ahamiyati haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: doston, an‘ana, fors adabiyoti, mumtoz adabiyot, xalq og‘zaki ijodi.

Annotation: Qutb Khorezmiy is one of the major poets of Uzbek and Persian literature, known for his epic “Khusrav and Shirin”. The work glorified love and devotion. The article discusses the brevity of Qutb Khwarazmi’s Epic “Khusrav and Shirin”, its content, literary style and historical significance.

Keywords: epic, tradition, Persian literature, classical literature, folk oral creativity.

Qutb Xorazmiy (1096–1175) o‘zining ilmiy, adabiy va madaniy merosi bilan tanilgan, Xorazmda yashab ijod etgan shoir va mutafakkir. Uning “Xusrav va Shirin” dostoni O‘rta Osiyo va fors tilida adabiy merosning muhim asarlaridan biri hisoblanadi. Ushbu asar, asosan, sevgi, adolat, fidoyilik va diniy qadriyatlarni o‘zida mujassam etgan bo‘lib, o‘z davrining ijtimoiy va madaniy tafakkurini aks ettiradi. Maqolada “Xusrav va Shirin” dostoni hamda uning adabiy, falsafiy va madaniy ahamiyati tahliliga bag‘ishlanadi.

Qutb Xorazmiy “Xusrav va Shirin” dostonini XIII asr boshlarida yozgan. Bu dostonning asosiy syujeti fors xalqi folkloridan olingan bo‘lib, unda Xusravning Shirin ismli go‘zal malikaga bo‘lgan muhabbati va ular orasidagi sevgi, ayni vaqtda shohlik, hokimiyati uchun kurashni tasvirlaydi. Xusrav o‘zining kuchli xarakteri va yuqori ma‘naviy qadriyatlari bilan, Shirin uchun barcha to‘siqlarga qarshi turadi, uning sevgisi esa dostonda asosiy motivlardan biriga aylanadi.

Dostonning asosiy mazmuni sevgi va adolat atrofida qurilgan bo‘lib, unda nafaqat ijtimoiy va siyosiy masalalar, balki insoniylik va qahramonlikni ham yoritadi: “*Xusrav va Shirin*” dostoni, o‘zining adabiy shakli, til va uslubi bilan Qutb Xorazmiy ijodining gultoji hisoblanadi. Asarda lirik janrlarning barcha shakllari ko‘zga tashlanadi, unda arab va fors klassik poeziyasining eng yaxshi an‘analari hamda Xorazmning o‘ziga xos madaniy qadriyatlari aks ettirilgan.

Dostonning asosiy qismi nasrda bo‘lsa-da, uning lirik parchalar ham muhim rol o‘ynaydi. Xusrav va Shirinning o‘zaro muloqotlari va ularning ichki dunyosi, shuningdek, Xusravning Shirin uchun kechirgan his-tuyg‘ulari tasvirlangan qismi lirik parchalar orqali ta‘sirchan usulda bayon etilgan. Bu asardagi qahramonlarning his-tuyg‘ularini, kayfiyatini o‘quvchiga yanada kuchliroq yetkazishga imkon beradi.

Dostonda juda ko‘p simbolik tasvirlar va metaforalar mavjud. Xusrav va Shirinni bir-biriga nisbatan yuqori ma‘naviy qadriyatlarning ramzi sifatida ko‘rsatiladi. Shirin, nafaqat go‘zallikning, balki donolik va aqlning timsoli sifatida ifodalanadi. Xusravning sevgi uchun ko‘rgan azoblari va uning oshkoraligi dostonning asosiy xususiyatlaridan biridir.

Doston faqatgina sevgi haqidagi hikoya emas, balki o'sha davrning siyosiy va ijtimoiy muammolariga ham oid. Asarda hokimiyat uchun bo'lgan kurash, xalqning o'z erkinligi yo'lida qilgan harakatlari hamda adolatning qaror topishi ko'rsatiladi. Xusravning davlatni boshqarishdagi adolat va aqlli qarorlari, uning sevgisi bilan bog'liq emas, balki umumbashariy qadriyatlar bilan uzviy bog'lanadi.

Qutb Xorazmiy o'z asarida insoniyatning ma'naviy qadriyatlarini, sevgi va adolatning ahamiyatini yoritadi. Dostonning falsafiy tahlili quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

Doston sevgi va adolatni birlashtirishga intiladi. Xusravning Shirin uchun bo'lgan sevgisi, ayni paytda uning adolat va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liqdir. Asar, insonning ichki dunyosida sevgi va ma'naviyatning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi.

Xusravning Shirin uchun ko'rgan azoblari va uning sevgi yo'lida kurashishdagi fidoyiligi, asarda katta ahamiyatga ega. Bu jihat Qutb Xorazmiy tomonidan o'zining idealizmi va ma'naviy qadriyatlarini namoyon etish uchun ishlatilgan.

Dostonning ba'zi qismlarida diniy motivlar ham mavjud. Xusravning Shirin uchun qilgan kurashlari, bir tomonlama sevgi emas, balki yuqori ma'naviy qadriyatlarni qo'llab-quvvatlashga intilishdir. Bu jihat asarning diniy ahamiyatini ham ko'rsatadi.

Qutb Xorazmiyning "*Xusrav va Shirin*" dostoni o'zbek va fors adabiyotining rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Dostonning o'zbek she'riyatiga va adabiyotiga ta'siri katta bo'lib, ayniqsa, XVI asrda bobomiz Zahiriddin Muhammad Bobur hamda Navoiyning ijodiga o'z izini qoldirgan. Xususan, Navoiy "*Xamsa*"si orqali bu asar o'zbek adabiyotiga tatbiq qilingan. Shuningdek, "*Xusrav va Shirin*" dostoni jahon adabiyotiga ham o'zining ta'sirini ko'rsatdi. U fors adabiyotining eng go'zal namunalaridan biri sifatida yirik shoirlar va yozuvchilarga ilhom manbai bo'ldi. Ayniqsa, Nizomiyning "*Xusrav va Shirin*" asari, bu dastlabki dostonning ko'plab nuqtalarini o'zida saqlagan va uni yangi yuksakliklarga olib chiqqan.

Qutb Xorazmiyning "*Xusrav va Shirin*" dostoni nafaqat fors adabiyotining, balki o'zbek mumtoz adabiyotining yuksak namunalaridan biri, balki uning falsafiy, ma'naviy va ijtimoiy tahlillari orqali dunyo adabiyotining muhim asarlaridan hisoblanadi. Bu asar orqali Qutb Xorazmiy insoniyatning eng oliy qadriyatlarini — sevgi, adolat, ma'naviyat va fidoyilikni ilgari surdi. O'zbek va fors adabiyoti uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan ushbu doston, ayni paytda o'sha davrning siyosiy, madaniy va diniy muhitini chuqur o'rganishga imkon beradi.

Qutb Xorazmiyning "*Xusrav va Shirin*" dostoni nafaqat sevgi haqida, balki insonning ma'naviy qadriyatlari, adolat, fidoyilik va haqiqiy baxt haqida ham ko'plab darslar beradi. Bu asardan quyidagi xulosalarni olishimiz mumkin:

Dostonning asosiy motivi – Xusrav va Shirin orasidagi sevgi. Ammo bu sevgi shunchaki histuyg'ularga asoslanmagan, balki adolat va ma'naviyat bilan ham uyg'unlashgan. Xusravning Shirin uchun qilgan kurashi, uning sevgisi va adolatga bo'lgan sadoqati, ikki tomonlama baxt va haqiqiy adolatning qanday amalga oshirilishi kerakligini o'rgatadi.

Xusravning sevgi yo'lida ko'rgan azoblari va uning o'zini butunlay fido etishdagi sabr-toqati, bizga hayotda haqiqiy sevgining va maqsad sari intilishning eng katta fazilatlaridan biri ekanini ko'rsatadi. Asarda, xoh shaxsiy muhabbat, xoh ijtimoiy maqsadlar uchun bo'lsin, fidoyilik va o'zini boshqalar uchun qurbon qilish muhimligi ta'kidlanadi.

Doston nafaqat sevgi yoki shaxsiy munosabatlar, balki adolat, ezgulik va haqqoniylikni ham yoritadi. Xusrav va Shirinning hikoyasi bizga dunyoqarashni kengaytirib, har qanday vaziyatda ham insonga hurmat, adolat va haqiqatni izlashni o‘rgatadi.

Doston orqali biz, sevgi nafaqat romantik tuyg‘u, balki odamni to‘g‘ri yo‘lga soluvchi, ma'naviyatni yuksaltiruvchi kuch ekanligini tushunamiz. Shuningdek, sevgi orqali inson o‘zini va boshqalarni yaxshiroq anglab, haqiqiy baxtni topishga intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кутб Хоразмий. Хусрав ва Ширин. – Тошкент. Ғафур Ғулом, 1986